

De stellingen van de staat

'Rellen' in de Franse banlieue

Sinds meer dan twee decennia wordt het Franse stedelijke beleid gedomineerd door de territoriale aanpak. De nadruk die men daarbij legt op de situatie in de banlieues heeft een specifiek vertoog over deze banlieues en haar inwoners tot gevolg. De banlieue, letterlijk vertaald suburb, roept het beeld op van grootschalige perifere sociale huisvestingswijken en daarmee verbonden samenlevingsproblemen. De term banlieue verwijst in Frankrijk niet langer alleen naar de geografische ligging, maar heeft een bijmaak van overlast, criminaliteit, achterstelling en anders zijn.

MUSTAFA DIKEÇ

Sinds het begin van de jaren tachtig staan immigratie en de onlusten in de banlieues regelmatig centraal in het publieke debat in Frankrijk. Sinds meer dan 25 jaar heeft de Franse staat een ambitieus stedelijk beleid ontwikkeld, dat op een rijk gevuld vertoog over de banlieue na, slechts povere resultaten kan voorleggen. In wat volgt zullen dit vertoog en de ermee verbonden praktijken van de Franse staat waarin de banlieue een specifieke plaats krijgt toebedeeld, worden ontleed. Vervolgens wordt getracht de echte banlieue uit zijn statuut te onttrekken en wordt beargumenteerd dat de incidenten in de banlieue niet intrinsiek als geweld moeten worden gezien maar eerder reacties zijn op materiële condities. Vanuit dit perspectief zijn de incidenten 'ongearticuleerde bewegingen voor gerechtigheid', die worden tenietgedaan door de wél gearticuleerde reacties van de Franse staat.

De transformatie van het Franse stedelijk beleid in de jaren negentig vormt de achtergrond voor deze reflectie op de relaties tussen ideologie en ruimte. In deze periode vormde er zich een consensus omtrent de kwestie onveiligheid, waarin immigranten en banlieues centraal staan. In de campagne voor de presidentsverkiezingen van 2002 besteedde elke politieke partij, zelfs de socialisten, aandacht aan het probleem. De verzuchtingen van een extreem-rechtse militant zijn in deze exemplarisch:

"Toen wij over onveiligheid, immigratie, en de noodzaak van een autoritair optredende staat spraken, werden we uitgemaakt voor fascistten. Nu doet iedereen het."

De uitslag van de verkiezingen was echter nog sprekender: niet alleen behaalde de extreem-rechtse leider een resultaat dat alle verwachtingen oversteeg, maar bovendien werd Jacques Chirac herkozen als president, wiens uitlatingen over

de banlieue al in 1991 voor zich spreken: "De arbeider die samen met zijn vrouw een goede 15.000 Franse frank (ongeveer 2.250 euro) verdient en die, op dezelfde verdieping van zijn HLM, een familie ziet, bestaande uit de vader, zijn drie of vier vrouwen en een twintigtal kinderen, die 50.000 frank verdient (ongeveer 7.500 euro) aan uitkeringen, zonder te werken [en] als je daarbij de stank en het lawaai bijtelt, die arbeider wordt woest. Om dit aan te klagen hoeft je geen racist te zijn."

Merk op dat Chirac refereert naar de HLM ('Habitat à loyer modéré': woning tegen een lage huurprijs). De term HLM wordt vooral gebruikt voor de grootschalige sociale woningbouwcomplexen uit de jaren vijftig, die toen in ijltempo werden opgetrokken in de banlieue als antwoord op de prangende woningnood maar nu te lijden hebben onder een negatief imago. Ruimtelijke referenties zoals banlieue, HLM, maar ook quartier en zone hebben steeds een belangrijke plaats ingenomen in het vertoog rond het stedelijk beleid. Sinds de jaren negentig worden deze gebieden in toenemende mate als een bedreiging beschouwd voor de Franse cultuur en samenleving.

De volgende analyse steunt op een interpretatief kader dat is gebaseerd op het boek *The Great Arch* van Corrigan en Sayer. Met dit kader wordt het Franse stedelijk beleid geanalyseerd vanuit de 'stellingen van de staat'. De notie stellingen van de staat verwijst naar de discursieve en materiële praktijken van de staat die zowel kwantitatief (de staat is een praatzieke actor) als kwalitatief (de stellingen van de staat hebben een zeker gewicht door haar autoriteit en legitimiteit) zijn.

Ruimtelijke beeldspraak

In de jaren tachtig ziet men een verschuiving in het denken van de republiek ten opzichte van vreemdelingen. Men is getuige van een herleefd 'republikeins nationalisme', vooral voelbaar op het vlak van onderwijs en immigratie. Maar ook in het stedelijk beleid is dit republikeins nationalisme voelbaar, met name in haar obsessie met culturele verschillen, die de republiek zouden bedreigen en in haar nadruk op de noodzaak voor een autoritair, repressief

*Epinay sur Seine, Seine-Saint-Denis, Parijs.
(Foto A. Perceval)*

Braakliggend pand aan de Boulevard Albert Camus, Sarcelles. (Foto Leeke Reinders)

ingrijpen van de staat. Overigens verschafte dit stedelijk beleid, met haar specifieke ruimtelijk vocabularium dat de stad strikt scheidt van de banlieue, de ruimtelijke metaforen die deze republikeinse consensus kunnen ondersteunen en het mogelijk maken om over immigratie te spreken zonder het woord in de mond te nemen. De ruimtelijke beeldspraak die het stedelijk beleid al jaren gebruikt, maakt het nu mogelijk de banlieue als een bedreiging te zien voor de integriteit van de Franse cultuur en samenleving.

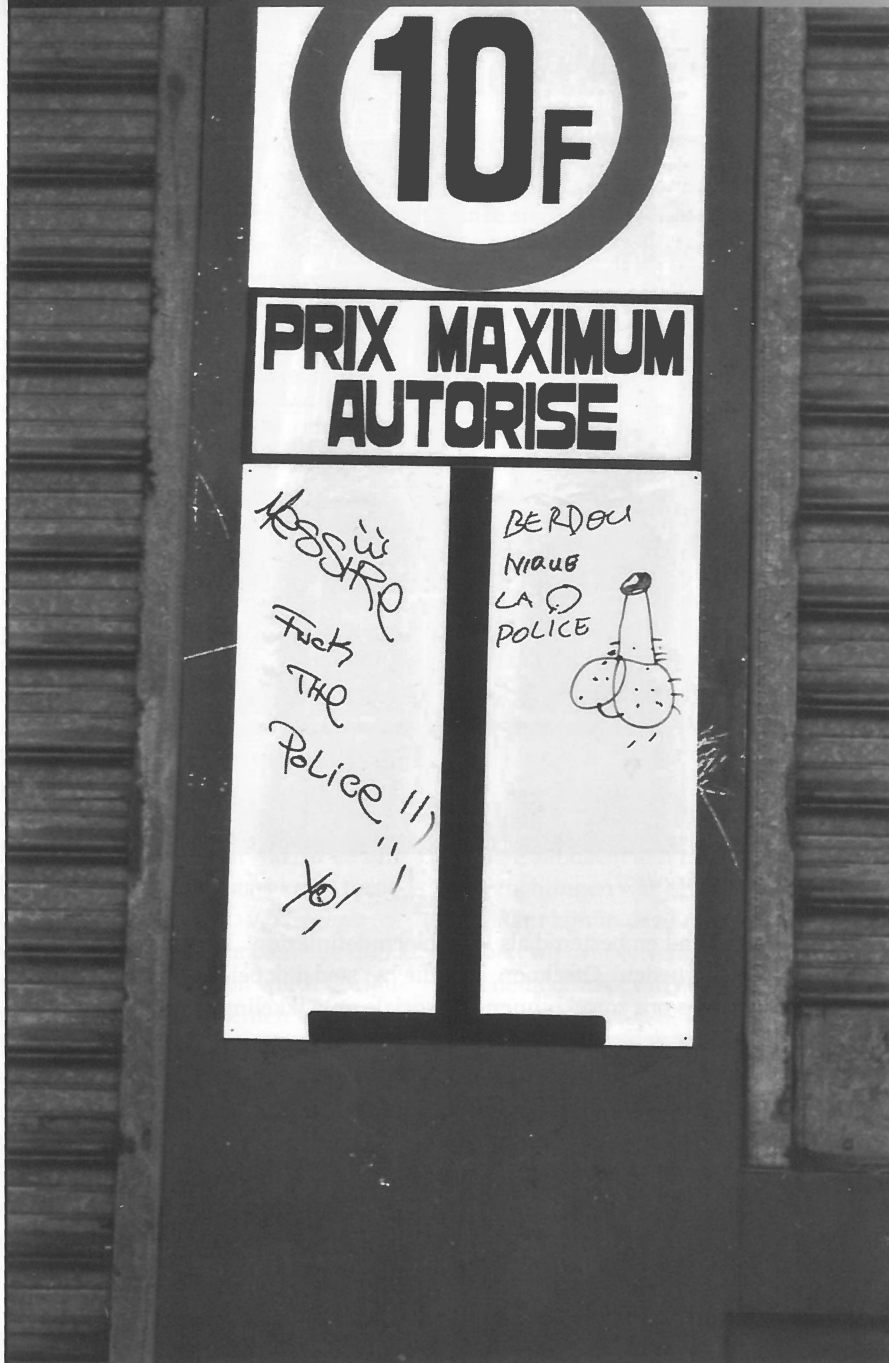
Het Franse stedelijk beleid kende zijn doorstart na een serie opstanden in de banlieues van enkele Franse steden in de vroege jaren tachtig. Deze incidenten waren niet nieuw, ofschoon hun verschijningsvorm, inclusief spectaculaire acties zoals het verbranden van auto's, dit vaak wel was. De kersverse socialistische regering, legde, met mei '68 in het geheugen, een grote gevoeligheid aan de dag voor sociale bewegingen en nam deze revoltes serieus. Volgens een hooggeplaatste ambtenaar van de Franse geheime dienst werden de incidenten beschouwd als 'gerechtvaardigde opstanden van de jeugd'. De regering zette een experimenteel beleidsprogramma op, gebaseerd op een territoriale aanpak. Bepaalde buurten werden

ruimtelijk afgebakend en bestemd als 'buurten in moeilijkheden'. Ofschoon het de bedoeling was om zowel binnenstedelijke als perifere gebieden te selecteren, richtten de ingrepen zich toch voornamelijk op de banlieues terwijl het beleid zich consolideerde. Met het stedelijk beleid consolideerde zich echter ook de ruimtelijke beeldspraak die daarbij werd gehanteerd. Deze beeldspraak spitste zich gaandeweg toe op de tegenstelling tussen in en uit, tussen de stad en de banlieue. Dit werd een persistent kenmerk van het Franse stedelijk beleid. De belangrijkste vraagstukken van het Franse stedelijk beleid zijn nog steeds dezelfde als deze waaraan het stedelijk beleid haar origine ontleende en later haar institutionalisering te danken heeft: sociale onlusten, de concentratie in bepaalde gebieden van bepaalde groepen tengevolge van de massale afdankingen in het kader van economische herstructureringen in de jaren tachtig en negentig. Maar de wijze waarop deze problemen en de gebieden die erdoor worden getroffen worden voorgesteld is sindsdien wel veranderd. Dit suggereert dan ook dat het Franse stedelijk beleid zich niet louter richt op het oplossen van objectief 'gegeven' problemen. We kunnen het stedelijk beleid ook zien als een 'gearticuleerde praktijk van pro-

bleemdefiniëring'. De verschuivingen die het stedelijk beleid kenmerken, van sociale ontwikkeling en preventie in de jaren tachtig naar repressie en veiligheid tot zelfs nationale veiligheid in de jaren negentig, zijn met andere woorden geen natuurlijk gevolg van verschuivingen in de zich voordoende problemen. Zij volgen in belangrijke mate uit verschuivingen in de discursieve articulatie van ruimtelijke metaforen die in belangrijke mate door het stedelijk beleid worden aangedragen. Het is in de vroege jaren negentig dat de consensus rond deze ruimtelijke metaforen zich versterkt, en de discursieve articulatie van een 'buitenwereld' (de banlieue) vorm krijgt.

De terugkeer van de staat

De jaren negentig worden, zowel door het beleid als door wetenschappers beschouwd als de jaren van de terugkeer van de staat, waarin de staat zijn toewijding uitdrukt aan het stedelijke vraagstuk door een grotere nadruk op de problemen in de banlieues. Het decennium begon slecht: een nieuwe serie opstanden in de banlieue volgden op de moord van een jonge 'beur' door een politiepatrouille in 1990. In hetzelfde jaar vond nog een reeks plaats en vijf andere in het volgende jaar.

Stil protest tegen de politie in Sarcelles. (Foto Leeke Reinders)

Deze opstanden hadden vijf gevolgen. Om te beginnen werd een Ministerie van de Stad opgericht en werden er, als 'lokale armen' van de centrale staat, prefecten, aangesteld in bepaalde regio's. Ten tweede werd een reeks wetten aangenomen omtrent stedelijke problemen, waaronder de zogenaamde anti-getto-wet. Ten derde begon het Ministerie van de Stad samen te werken met het Ministerie van Justitie. In een nota stelt dit Ministerie voor om "de wet te mobiliseren om beter te kunnen reageren op stedelijke problemen". Het Ministerie van Justitie vroeg om de aanwezigheid van de wet te herstellen door middel van een snellere behandeling van overtredin-

gen in gevoelige buurten. Ook de Franse geheime dienst deed zijn duit in het zakje en ontwikkelde in 1991 een speciale cel 'Steden en Banlieues', gespecialiseerd in stedelijk geweld, een neologisme dat sindsdien opgang maakt. Ten slotte zochten stedelijke beleidsmakers toenadering tot het Nationaal Instituut voor de Statistiek om buurten voor interventie aan te wijzen op basis van objectieve selectiecriteria.

Toen in 1993 een nieuwe, rechtse regering aan de macht kwam, werden de problemen van steden en banlieues als een van de prioriteiten naar voren geschoven. Omdat de 'geest van de republiek' en de 'autoriteit van de staat'

werden uitgedaagd moest de autoriteit van de staat worden hersteld, met name in de 'outlaw zones' (weer een nieuwe term). Mitterrand zei over de banlieues wel eens dat ze orde en stadsplanning misten, maar in het kader van de banlieues werd er in de jaren tachtig nooit of nauwelijks verwezen naar kwesties als de republiek of de autoriteit van de staat. Het stedelijk beleid in de jaren tachtig concentreerde zich op het lenigen van de noden door de economische crisis. Maar onder de nieuwe regering verschoof de legitimering van staatsinterventie en werden de banlieues als een bedreiging beschreven, in plaats van de incidenten in de banlieues te zien als symptomen of signalen van een ruimere problematiek. Zowel rechts als links schoof dit beeld naar voren. De Franse staat beantwoordde de incidenten in de banlieue door haar autoriteit te bekrachtigen, haar ordestrejdkrachten te herorganiseren. Het probleem werd geobjectiveerd en het debat gekanaliseerd door middel van een nieuw begripveld, gedefinieerd door statistisch gemeten uitsluiting, stedelijk geweld, rellen, gevoelige buurten, outlaw zones en de autoriteit van de republiek. De ruimtelijke beeldspraak, gebaseerd op de scherpe scheiding tussen stad en banlieue, is de enige constante. Deze exclusieve aandacht voor de banlieue, en haar discursieve herarticulatie als een 'bedreiging van de republiek' heeft belangrijke gevolgen. Het naturaliseert de banlieue als een objectief probleem dat moet worden aangepakt. Nochtans bestaat de banlieue niet als een probleem als zodanig. Deze eenzijdige nadruk leidt de aandacht af van bredere, meer structurele dynamieken zoals de ernstige gevolgen op sommige banlieues waar arbeiders en migranten leven van de economische herstructureeringen, en van de discriminerende praktijken die vele bewoners van de banlieues, vooral die van migrantenorigine, dagelijks ervaren. Het gaat zelfs zover dat inwoners van een banlieue zich vaak genoodzaakt zien om een vals adres op te geven bij het zoeken naar een baan. De banlieue is met andere woorden verre van het objectieve, particuliere probleem dat de staat sinds de jaren negentig tracht af te zonderen. Het is daarentegen mogelijk om de banlieue af te zonderen van deze status die de stellingen van de staat haar trachten op te leggen.

Ongearticuleerde rechtvaardigheidsstrijd

Van 1990 tot 1999 is de werkloosheidsgraad in de aandachtsgebieden van het stedelijk beleid drie keer sneller gestegen dan in de rest van Frankrijk. Een vierde van de actieve beroepsbevolking en meer dan een derde van de vreemdelingen in deze buurten zaten in 1999 zonder werk. Tussen 1982 en 1989 waren er ongeveer vijf grootschalige revoltes in de Franse banlieue. Nadat de staat terugkeerde om de republikeinse orde te herstellen, steeg dit aantal met ongeveer 900 procent: 48 grootschalige revoltes vonden plaats tussen 1990 en 1999 en 250 kleinschalige 'relletjes'. Deze rellen, zoals ze sinds de jaren negentig worden genoemd, hebben een aantal gemeenschappelijke kenmerken. Ze vonden allemaal plaats in voorname-lijk perifeer gelegen sociale huisvestingscomplexen met een hoog aandeel bewoners van migrantenorigine en dramatische werkloosheidscijfers. Bijna alle wijken die sinds de jaren tachtig deel uitmaken van het stedelijk beleid hebben in de jaren negentig, na de terugkeer van de staat, te kampen gehad met rellen. Bovendien was bij 31 van de 48 rellen de politie of een beveiligingsagent bij het initiële incident betrokken. Bij nog eens 31 van de 48 rellen was de aanleiding de (al dan niet opzettelijke) dood van een jongeman uit de wijk; ook hier was in de meeste gevallen de politie of een bewakingsdienst betrokken. In plaats van intrinsieke gewelddaden kunnen deze rellen dan ook gezien worden als reacties tegen de materiële omstandigheden, die een belangrijke ruimtelijke dimensie omvatten. Hoewel sociaal-economische condities er vaak de basis van vormen, is het vooral een sterk gevoel van onrechtvaardigheid dat tot de explosie van incidenten heeft geleid. Ze kunnen worden gezien als reacties tegen ruimtelijke onrechtvaardigheden, als een ongearticuleerde rechtvaardigheidsstrijd. Ze geven immers uitdrukking aan een uitgesproken ongenoegen over de materiële, categoriale en politieke omstandigheden die in belangrijke mate ruimtelijk bepaald zijn. Naast het evidente stigma dat kleeft aan een woonplaats in de banlieue zijn er ook bewijzen dat politierepressie zich toespitst op specifieke wijken. Maar de lezing dat deze rellen belangrijke, hardnekkige onrechtvaardigheden aan de kaak stellen wordt geenszins erkend door de Franse staat. Deze

beantwoordt de incidenten door een nieuw begripveld te ontwikkelen door de introductie van termen als stedelijk geweld en rellen, door het dualisme tussen stad en banlieue tot doctrine te verheffen, veiligheidsmaatregelen te verscherpen en bij elke mogelijke gelegenheid zich te beroepen op haar missie om de Republikeinse orde te herstellen.

De stellingen van de Franse staat hebben de mogelijkheden voor de ontwikkeling van een rechtvaardigheidsbeweging in de banlieues ondermijnd door enerzijds repressieve maatregelen en bewakingstechnieken te legitimeren en anderzijds door de expressie van politieke claims af te schilderen als ordeverstoring: 'voices' worden 'noises'. Door 'de Ander' in een geografische buitenwereld in te sluiten, door de banlieue af te sluiten, wordt het perspectief op de structurele achtergrond achter persistente ongelijkheden afgesloten en wordt de objectieve weergave van de feiten opnieuw geconfigureerd. De banlieue zelf wordt nu voorgesteld als het probleem, waardoor het geschreeuw om rechtvaardigheid vanuit die banlieue verwordt tot gelal dat de gevestigde orde dreigt te verstoren.

Als we ideologie beschouwen als de organisatie van een begripveld dat door de tolerantiegrens, de grens tussen erkenning of verwerping te verleggen reële effecten heeft op de manier van zeggen, doen en zijn in de maatschappij, dan is dit zeker een ideologische verwezenlijking. In het debat rond de banlieue wordt nu verwezen naar stedelijk geweld, outlaw zones, delinquentie en de autoriteit van de Republiek, in plaats van naar hardnekkige onrechtvaardigheden en uitingen van ongenoegen. Door bloot te leggen welke manieren van zeggen, doen en zijn deze verschuiving hebben teweeggebracht, kan de naturalisering van zulke terminologie worden in vraag gesteld. Dit is wat Foucault noemde kritiek van de ideologie of makkelijke dingen moeilijk maken. Op deze wijze wordt de contingentie van de gevestigde orde, van elke orde, blootgelegd, in plaats van aan te nemen dat deze de natuurlijke omstandigheden van een situatie zou weergeven. Onenigheid is dan ook de democratische basis voor politiek, en niet, zoals het Franse beleid impliceert, een verstoring van de openbare orde die moet worden aangepakt.

Mustafa Dikeç is als promovendus verbonden aan de Universiteit van Californië in Los Angeles (UCLA). Dit artikel is gebaseerd op een toespraak die werd gehouden tijdens de jaarlijkse bijeenkomst van de American Association of Geographers (AAG) in New Orleans, 5-8 maart 2003. Vertaling: Maarten Loopmans.

Literatuurselectie

Haegel, F., H. Rey & Y. Sintomer (Eds.)

(2000) *La xénophobie et banlieue. Effects et expressions*. Paris: L'Harmattan.

Sayer, D. & P. Corrigan (1985) *The Great*

Arch: English State Formation As Cultural Revolution. Oxford: Blackwell.